

GÓP BÀN VỀ CUỘC CHIẾN CHỐNG TIN GIẢ (FAKE NEWS) TRÊN MẠNG XÃ HỘI - NHÌN TỪ ĐẠI DỊCH COVID-19

TS. LÊ THỊ TRÚC ANH¹⁾

TÓM TẮT

Nhân loại bước vào thập kỷ mới của thiên kỷ thứ hai - năm 2020 với một thử thách đe dọa sự an toàn sinh mệnh chưa từng có đối với con người trên toàn thế giới. Đó là sự xuất hiện và tấn công của bệnh dịch đường hô hấp cấp tính truyền nhiễm do virus corona chủng mới SARS-CoV-2 (còn gọi là Covid-19) gây nên. Dịch Covid-19 đã và đang lan rộng trên khắp thế giới và thông tin sai lệch về nó cũng lan rộng tương tự. Có quá nhiều thông tin không chính xác về virus corona tới mức người dân khó phân biệt đâu là sự thật. WHO đã gọi tình trạng này là "bệnh truyền nhiễm thông tin" (infodemic). Tác giả bài viết tập trung vào phân tích những tác động của tin giả (fake news) liên quan đến Covid-19 trên mạng xã hội thời gian qua, từ đó đề xuất một số giải pháp góp phần đẩy lùi căn "bệnh truyền nhiễm thông tin" đang có nguy cơ lan rộng và không kém phần nguy hiểm này.

Từ khóa: chống tin giả, fake news, mạng xã hội, Covid-19...

1. Mạng xã hội và sự xuất hiện của tin giả (fake news)

Với sự phát triển của công nghệ thông tin, mạng Internet đã lan rộng và phủ sóng toàn cầu. Theo đó, mạng xã hội (Social networks) với những tổ chức đại diện quyền lực về công nghệ lớn là Facebook, LinkedIn, MySpace và Twitter đã ra đời, tạo nên những ảnh hưởng vô cùng to lớn đến cuộc sống hiện đại của con người. Mạng xã hội cho phép người dùng kết nối, tương tác với nhau và mở rộng khả năng thiết lập các nhóm xuyên không gian, xuyên thời gian. phổ biến nhất là

Facebook và LinkedIn.

Tính năng ưu việt nhất, đồng thời cũng là điểm mạnh của mạng xã hội như Facebook, Twitter..., chính là sự liên kết các thành viên trên toàn cầu. Chỉ cần người dùng có một chiếc điện thoại thông minh hay máy tính bảng, máy tính cá nhân có kết nối internet đều có thể tham gia vào mạng xã hội (MXH).

Tại Việt Nam, các MXH bắt đầu du nhập từ những năm 2000 dưới hình thức các trang nhật ký điện tử (blog). Đến nay, theo số liệu thống kê Internet Việt Nam 2019¹⁾, 94% là

¹⁾ Giám đốc Trung tâm Thông tin - Thư viện; Phó Tổng Biên tập Tạp chí Phát triển Nhân lực. Học viện Cán bộ Thành phố Hồ Chí Minh

¹⁾ Nguồn Tổng hợp VNETWORK. "Các số liệu thống kê Internet Việt Nam 2019", từ website: <https://vnetwork.vn/news/cac-so-lieu-thong-ke-internet-viet-nam-2019>, truy cập ngày 04/4/2020.

tỷ lệ người dùng sử dụng Internet hàng ngày và 6% là số người sử dụng Internet ít nhất một lần trong tuần. Trong đó, họ dành trung bình 6 giờ 42 phút mỗi ngày để tham gia các hoạt động liên quan tới mạng Internet. Báo cáo cũng đề cập thêm, năm 2019, mạng xã hội vẫn tiếp tục phát triển với 62 triệu người dùng (chiếm 64% dân số Việt Nam, tăng đến 7% so với năm 2018); số tài khoản sử dụng MXH trên di động cũng tăng thêm 16% so với năm 2018. Người dùng sử dụng thời gian vào MXH trung bình là 2 giờ 32 phút; dùng 2 giờ 31 phút để xem các stream hoặc các video trực tuyến và dùng 1 giờ 11 phút để nghe nhạc.

Số liệu thống kê trên cho thấy, MXH đang là một trong những công cụ truyền thông phổ biến, có sức ảnh hưởng to lớn đến cuộc sống của con người trên hành tinh, trở thành một không gian ảo giàu tài nguyên và tiềm năng với khả năng thu hút khách hàng trong lĩnh vực kinh doanh, quảng cáo... và các hoạt động "trực lợi" khác liên quan đến kinh tế - chính trị - văn hóa - xã hội...

Xét về lợi ích của MXH, có thể thấy nổi lên một số điểm tích cực sau: (1). Cập nhật tin tức, kiến thức, xu thế phát triển kinh tế - xã hội - môi trường nói chung; (2). Cải thiện chất lượng, tốc độ của báo chí truyền thống và dịch vụ công; (3). Kết nối bạn bè, gia đình và cộng đồng; (4). Kết nối những thông điệp nhân văn và thúc đẩy hội nhập quốc tế; (5). Cải thiện kỹ năng sống, văn hóa ứng xử cho con người; (6). Thúc đẩy kinh doanh, tăng cường các kênh, các hình thức quảng cáo tiện ích, phong phú; (7). Tiết kiệm chi phí, thời gian, sức lao động và thân thiện với môi

trường; (8). Góp phần thỏa mãn nhu cầu giải trí đa dạng; (9). Phát hiện, khuyến khích, phát huy tài năng; (10). Giúp con người bày tỏ cảm xúc...

Nhìn từ góc độ quản lý nhà nước, MXH là hệ thống thông tin cung cấp cho cộng đồng người sử dụng mạng các dịch vụ lưu trữ, cung cấp, sử dụng, tìm kiếm, chia sẻ và trao đổi thông tin với nhau, bao gồm dịch vụ tạo trang thông tin điện tử cá nhân, diễn đàn, trò chuyện trực tuyến, chia sẻ âm thanh, hình ảnh và các hình thức dịch vụ tương tự khác.

Nhìn từ góc độ văn hóa - xã hội, MXH là tập hợp các mối quan hệ giữa các cá nhân, nhóm cá nhân, tổ chức trên môi trường internet. Chính vì thế, MXH có thể coi là một loại hình giao tiếp cộng đồng mang tính chất ảo, thu hút một số lượng lớn người tham gia, trong đó bao gồm nhiều cộng đồng trực tuyến khác nhau nhằm thỏa mãn các nhu cầu về vật chất và tinh thần của con người, ngày càng đóng vai trò quan trọng trong đời sống xã hội. Sự xuất hiện của MXH đã tạo ra những giá trị mới, đem lại hiệu quả cho nền kinh tế, thúc đẩy sự phát triển tiến bộ đối với giáo dục - đào tạo và các lĩnh vực khác của đời sống xã hội.

Tuy nhiên, với phạm vi tiếp cận rộng rãi, tốc độ lan truyền nhanh và khó kiểm soát, MXH như con dao hai lưỡi. Có thể giúp lan tỏa những điều tốt đẹp nhưng cũng dễ bị lợi dụng gây ra nhiều hệ lụy. Bên cạnh những lợi ích to lớn mà MXH mang lại, hiện tại thế giới nói chung và Việt Nam nói riêng đang đối mặt với nhiều nguy cơ, thách thức không nhỏ, thậm chí đe dọa đến an ninh quốc gia và

trật tự an toàn xã hội. Trong đó, phải kể đến những ảnh hưởng tiêu cực từ các thông tin xấu. Độc bị lan truyền trên mạng xã hội cũng như vấn nạn tin giả - Fake news.

Theo các chuyên gia trong lĩnh vực báo chí - truyền thông, *Fake news* là loại tin tức được đưa ra không dựa trên sự thật khách quan, hoặc chỉ dựa trên một phần sự thật, dẫn dụ công chúng nhìn nhận vấn đề một cách sai lệch hoặc hoàn toàn trái với sự thật. Fake news có thể được cố ý đưa ra nhằm phục vụ một nhóm lợi ích, hoặc bị vô ý lan toả từ các kênh truyền thông (kể cả chính thống và mạng xã hội) do thiếu kiểm chứng thông tin hoặc phù hợp niềm tin mù quáng của người đưa tin. Fake news đôi lúc cũng có thể là tin đồn không thể kiểm chứng, xác minh được, fake news đôi lúc chỉ là tin tạo nhằm mục đích chơi khăm. Thường fake news được tạo ra dựa trên một sự việc hay sự kiện nhỏ, có thật và “chế biến”, đẩy nội dung đi sai sự thật. Fake news trước đây lan truyền trên các phương tiện chính thống, ngày nay, mỗi trường truyền thông xã hội tạo điều kiện cho nó phát triển khá nhanh, khá mạnh và... đôi lúc rất nguy hiểm⁽²⁾.

Nhiều người cho rằng *fake news* nếu chỉ là tin... xạo thì vô hại nhưng thực tế không phải vậy. Hiện nay, người tiêu dùng tin tức không còn thụ động đọc - nghe - xem mà còn có cơ hội chia sẻ, phát tán, bình luận. Trong biển cả thông tin xô bồ ấy, một “tin xạo” ban đầu có thể gây ra những hậu quả khôn lường. Theo Deception Detection for

News, Đại học Western Ontario, có 5 loại tin tức giả mạo: 1. *Cố tình lừa gạt*: đây hoàn toàn là những tin tức dựng đứng để đánh lừa người đọc; 2. *Những trang châm biếm*: các trang châm biếm đôi khi có thể bị hiểu lầm là đưa tin nghiêm túc; 3. *Lừa đảo quy mô lớn*: các tin tức sai lạc được các hãng tin có uy tín đăng lại vì nghĩ đó là việc tốt. Một ví dụ là câu chuyện gần đây về việc người sáng lập hãng tin Corona biến mọi người dân ở ngôi làng quê ông thành triệu phú trong di chúc của ông; 4. *Dữ kiện có chọn lọc*: các dữ kiện có thật, nhưng không đầy đủ, được lọc ra để giắt một cái tít gây tiếng vang, thường gặp trong các bài PR hoặc chuyện dinh dưỡng, khoa học sức khỏe, với mô hình “loại thực phẩm chống ung thư mà các hãng dược không muốn bạn biết”; 5. *Thiên vị*: Trong những vấn đề như ý thức hệ hay tranh chấp lãnh thổ, thường khó xác định đâu là “sự thật”, và người đưa tin hoặc có ý thức, hoặc vô thức, có thể thiên vị một trong các bên đang tranh cãi⁽³⁾.

Dù xuất phát từ động cơ gì thì fake news cũng gây ra những hậu quả khôn lường, trở thành một vấn nạn mang tính toàn cầu. Đặc biệt, khi cuộc chiến chống đại dịch Covid-19 đang có nhiều diễn biến phức tạp như hiện nay, tin giả (fake news) thực sự là vấn đề được dư luận xã hội và các chính phủ, các nhà quản lý ở Việt Nam cũng như thế giới quan tâm để nâng cao sức mạnh phòng, chống “*căn bệnh truyền nhiễm thông tin*” không kém phần nguy hiểm.

⁽²⁾ Phan Văn Tú: “Nâng cao năng lực truyền thông cho công đồng để hạn chế tác hại của tin tức giả”, từ website <http://baochi.hcmussh.edu.vn/?ArticleId=ad328582-bf1a-4d35-b55a-90c375223f84>, truy cập ngày 06/4/2020

⁽³⁾ Hải Minh: “Tin tức giả mạo đại chiến quy mô chưa từng có”, từ website: [https://tuoitre.vn/tin-tuc-gia-mao-dai-chien-quy-mo-chua-tung-co-1285142.htm](https://tuoitre.vn/tin-tuc-gia-mao-dai-chien-quy-mo-chua-tung-co/), truy cập ngày 07/4/2020.

2. Tin giả và hiện trạng “căn bệnh truyền nhiễm thông tin” trong đại dịch Covid-19

Từ khi đại dịch Covid-19 lan rộng toàn cầu, tin tức giả (fake news) cũng theo dòng thông tin loang nhanh như “căn bệnh truyền nhiễm” trên Internet và MXH, gây ra những tác động tiêu cực trong xã hội. Các chuyên gia an ninh mạng luôn cảnh báo, việc xuất hiện tin giả trên MXH cũng tương tự như sự lây lan của virus, bởi nó sẽ tác động trực tiếp đến nhận thức sức khỏe tinh thần và “sức đề kháng” của người dùng.

Các công ty MXH như Facebook, Twitter và Google cho biết, họ đã nỗ lực xoá những tin giả về virus corona khỏi nền tảng của mình nhanh nhất có thể và nhấn mạnh việc hợp tác với Tổ chức Y tế Thế giới (WHO) và các tổ chức chính phủ khác để đảm bảo mọi người dùng đều nhận được thông tin chính xác. Tuy nhiên, theo quan sát của New York Times, trên các nền tảng này vẫn còn hàng loạt các bài viết, ảnh và video đưa thông tin sai lệch song vẫn chưa được xử lý. Một trong những nguyên nhân là, hầu hết những bài đăng này không được viết bằng tiếng Anh, mà được viết bằng nhiều thứ tiếng khác nhau như tiếng Hindi, Urdu, Hebrew, Farsi... Điều này cũng phản ánh thực trạng đáng lo ngại của nạn tin giả trên khắp thế giới.

Các nhà nghiên cứu bảo mật thậm chí còn phát hiện ra, tin tặc còn tạo lập những trang web tuyên bố có những thông tin tuyệt mật về virus corona. Những kẻ này lợi dụng sự căm giận của người dùng, nhằm đánh cắp các dữ liệu cá nhân hoặc xâm nhập thiết bị khi họ truy cập những trang web “độc” nói trên.

Sự lan truyền của nội dung sai lệch và độc hại về virus corona phản ánh thực tế về tính hai mặt của việc sử dụng mạng xã hội và cuộc chiến khó khăn của các nhà nghiên cứu và các công ty Internet. Ngay cả khi các công ty MXH quyết tâm bảo vệ sự thật, họ có thể bị người dùng “quay lưng”. Biểu hiện ở việc chính người dùng vô tình, thậm chí cố tình, tiếp tay cho những kẻ nói dối và kẻ trộm “thông tin” trên Internet. Nghĩa là, một lần nữa người dùng đã tham gia hoạt động “tái bản” những thông tin sai lệch, xấu độc, mà không hề mất chi phí các nguồn lực như thời gian, công sức, tiền của..., chỉ cần một nút nhấn enter trên màn hình là có thể like, share - xuất bản và tán phát tin tiêu cực đến vô cùng.

Ở Việt Nam, theo báo cáo nhanh của Cục An ninh mạng và phòng, chống tội phạm sử dụng công nghệ cao, Bộ Công an: trước diễn biến phức tạp của dịch bệnh Covid-19, Đảng, Nhà nước, Chính phủ và người dân đã nỗ lực với quyết tâm cao nhất nhằm đẩy lùi dịch bệnh. Tuy nhiên, lợi dụng tình hình dịch bệnh, các thế lực thù địch, phản động, các đối tượng bất mãn chính trị trong nước và nước ngoài đã lợi dụng phát tán trên không gian mạng, thư điện tử (email) nhiều thông tin sai sự thật, xuyên tạc tình hình dịch bệnh và công tác chỉ đạo, điều hành của Chính phủ, Bộ Y tế và các bộ, ngành, địa phương trong nỗ lực phòng, chống dịch bệnh. Đến nay, đã có gần 300.000 tin, bài đăng trên các trang thông tin điện tử, blog, diễn đàn; gần 600.000 tin, bài, clip liên quan đến dịch bệnh Covid-19 đăng trên mạng xã hội⁽⁴⁾.

⁽⁴⁾ “Cuối thế, ngày 19.3 trên mạng xã hội xuất hiện tin “Hà Nội sắp thất thủ”: tin “Khu cách ly thành phố Hà Nội vỡ trận”...

Không dừng lại ở đó, gần đây có tình trạng sử dụng tên lãnh đạo nhà nước phát tán mã độc qua thư điện tử có đính kèm tập tin word. Đại diện Cục An ninh mạng và phòng, chống tội phạm sử dụng công nghệ cao, Bộ Công an cho biết: Tập tin có dạng shortcut với phần mở rộng là “.lnk” được ngụy trang dưới biểu tượng tập tin văn bản nhằm đánh lừa người dùng. Nếu người dùng tải tập tin đính kèm về và mở trên máy tính (mã độc này chỉ hoạt động trên hệ điều hành Windows), mã độc sẽ được kích hoạt, cài đặt vào máy tính, kết nối đến máy chủ điều khiển để tải các đoạn mã độc khác và nhận lệnh điều khiển của tin tặc, đồng thời, mở tập tin văn bản để đánh lừa người dùng. Khi đó, tin tặc có thể thực hiện nhiều lệnh thực thi khác nhau, như đánh cắp dữ liệu, thông tin máy tính, sử dụng để tiếp tục phát tán sang máy tính khác⁽⁵⁾.

Thực trạng trên cho thấy một tâm lý xã hội khá phổ biến của người dùng Internet hiện nay, trong dòng chảy thông tin về dịch bệnh,

rất nhiều người muốn tham gia để thể hiện bản thân là người nhạy cảm với thời cuộc, nắm bắt được thông tin “nóng” và nhanh, có tác động đến xã hội. Từ những thông tin về “thần dược” cho đến những thuyết âm mưu, các tin giả về virus hay vùng dịch bệnh đều được khai thác tối đa để thỏa mãn tâm lý hiếu kì cộng đồng. Đây cũng là một phương tiện lý tưởng để các công ty, doanh nghiệp, MXH trục lợi kiếm tiền, hoặc nhằm mục đích gây hoang mang dư luận.

Điều này đã từng xảy ra trong lịch sử “dịch bệnh truyền nhiễm thông tin” - face news. Nhớ lại, năm 2009, trong ba tháng (từ tháng 3/2009 khi phát hiện ca nhiễm cúm A/H1N1 đầu tiên ở Mexico đến tháng 6/2009) khi có 09 nước công bố 148 trường hợp nhiễm cúm A/H1N1, Tổ chức Y tế Thế giới (WHO) đã liên tục nâng mức cảnh báo về dịch cúm này mà đỉnh điểm là “giai đoạn 6” thành đại dịch toàn cầu. Những thông tin từ WHO được báo chí ở các quốc gia cập nhật thường xuyên và gần như không sót thứ gì, lại cộng thêm những phân tích, dự báo từ các chuyên gia tư vấn chiến lược (SAGE) thuộc tổ chức này, đã đồng thanh thổi phồng rằng dịch cúm A/H1N1 sẽ còn khủng khiếp hơn dịch cúm năm 1924 từng cướp đi sinh mạng của gần 30 triệu người ở châu Âu. Rúng động và sợ hãi bao trùm thế giới. Chính phủ các nước không chần chừ lấy tiền thuế của dân mua các loại vaccine để ngừa đại dịch. Pháp mua 50 triệu liều tốn 504 triệu USD, Thụy Sĩ có 7,7 triệu dân đặt mua 13 triệu liều với giá 81 triệu USD, Anh mua 132 triệu liều với chi phí lên đến 1,92 tỷ USD... Ngày 11/1/2010, từ kết quả của Ủy ban điều tra do Hội đồng châu

khẩn không ít người hoang mang, lo lắng. Ngay sau đó Chủ tịch UBND Thành phố Hà Nội Nguyễn Đức Chung đã trực tiếp khẳng định, tất cả thông tin trên đều là bịa đặt, không có cơ sở; dịch bệnh Covid-19 vẫn trong tầm kiểm soát. Bằng chứng là Hà Nội vẫn duy trì số ca mắc ở mức rất thấp; khu cách ly dù chưa quá tải nhưng Hà Nội đã tính đến “đường xa” dự phòng lên đến hàng chục nghìn người như Khu nhà ở sinh viên tại Từ Hiệp (Hoàng Mai); một số trường dạy nghề ở Phú Xuyên, Chương Mỹ; Sơn Tây; Bệnh viện đa khoa Mê Linh; khu tái định cư Thượng Thanh... Tương tự, ngày 21.3, sau khi Bộ Y tế công bố 2 nữ điều dưỡng làm việc tại Trung tâm Bệnh nhiệt đới, Bệnh viện Bạch Mai mắc Covid-19 thì lập tức trên mạng xã hội xuất hiện thông tin “Bệnh viện Bạch Mai bị phong tỏa”. Ngày 22.3, Bệnh viện Bạch Mai đã phát đi thông báo khẩn khảng định không có chuyện phong tỏa Bệnh viện Bạch Mai, công tác khám chữa bệnh và cấp cứu vẫn triển khai bình thường.”

⁽⁵⁾ Nhật Anh (25/3/2020): “Cảnh giác với thông tin trên mạng xã hội”. http://daibieunhandan.vn/ONA_BDT/News-Print.aspx?newsId=433180, truy cập ngày 06/4/2020.

Âu thành lập, sự thật về “đại dịch thế kỷ” mới được phơi bày. Các hãng dược đã hối lộ các chuyên gia tư vấn chiến lược của SAGE và quan chức của WHO làm một cuộc báo động giả để bán vaccine ngừa dịch cúm A/H1N1. Các “chuyên gia” và quan chức này hốt bạc từ sự “lại quả” của các hãng dược, còn các hãng dược như Chiron, Roche, Baxter... trực lợi hàng tỷ USD trên nỗi sợ hãi của người dân. Đây được coi là “vụ lừa thế kỷ” do sự cấu kết giữa doanh nghiệp, cơ quan thẩm quyền và báo chí⁽⁶⁾.

Đáng lo ngại nhất là những tin tức gây bức xúc, khiếp hãi, hỗn loạn trong dân chúng như vậy lại thường được lan truyền, chia sẻ nhanh. Fake news có khả năng tạo các tâm lý phản đối, mâu thuẫn trong xã hội, khiến người dân không tin tưởng vào các cơ quan chức năng, chính quyền.

Khi tìm hiểu nguyên nhân vì sao người dùng MXH có xu hướng chia sẻ (share) tin xấu, tin giả nhiều hơn tin tốt, ông Nguyễn Thanh Lâm, Cục trưởng Cục Phát thanh truyền hình và thông tin điện tử, Bộ Thông tin - Truyền thông phân tích: “Đây là hành vi tự nhiên, khó kiểm soát của con người nói chung. Không phải những người share tin giả là người xấu, vì chưa chắc họ biết đó là tin giả. Vấn đề là một số MXH lớn biết điều này, nhưng gần như không làm gì để ngăn chặn. Vì MXH dựa trên sự chú ý của người sử dụng, người dùng càng chú ý MXH càng phát triển. Thuật toán, cấu trúc và mô hình kinh doanh của MXH cho phép những gì

được quan tâm nhiều, được trả tiền nhiều sẽ được phát tán nhiều, khiến cho vấn đề tin giả trở nên nghiêm trọng. Ở đây không đơn thuần một bàn tay vỗ mà kêu được, không chỉ là câu chuyện hành vi chia sẻ, phát tán của người dùng, mà MXH hiểu, khai thác và lợi dụng để hành vi đó được khuyến đại lên, làm tin giả trở nên khó kiểm soát”⁽⁷⁾.

Như vậy, không ít cá nhân và nhiều MXH, để thực hiện mục tiêu phát triển kinh tế, dịch vụ, thương mại, trong đó có cả mưu đồ chính trị... đã chọn cách tung ra những thông tin sai, chưa kiểm chứng, thậm chí nguy hiểm, độc hại để gây hoang mang trong xã hội. Trên thực tế, rõ ràng có những tin giả được phát tán đơn thuần và có những dạng tin giả được trả tiền để phát tán, như tin giả nhằm vào các doanh nghiệp, nói xấu, triệt hạ đối thủ; hoặc các tin xấu độc, sai lệch về dịch Covid-19 liên quan đến quan điểm đường lối của Đảng, Nhà nước (như trong báo cáo nhanh của Cục An ninh mạng và phòng, chống tội phạm sử dụng công nghệ cao, Bộ Công an - tác giả đã dẫn ở trên). Về điều này, ông Nguyễn Thanh Lâm cho rằng có hai lý do chủ yếu: Thứ nhất, do “động cơ của người phát tán tin giả có chủ đích, muốn tin giả đó ảnh hưởng đến nhiều người. Ví dụ, có thể trả tiền cho Facebook để phát tán một “tin tức” đến bất cứ nhóm đối tượng rộng rãi nào, tôi chính xác đối tượng mà người ta nhắm tới. Thứ hai, MXH với cơ sở dữ liệu lớn, công nghệ trí tuệ nhân tạo (AI) biết được đâu là “trending” (xu hướng) để gợi ý cho người đọc, người xem; để người

⁽⁶⁾ Nguyễn Hà “Báo chí và chiến dịch truyền thông bán của doanh nghiệp”, từ website: <http://baochi.hcmussh.edu.vn/?ArticleId=0f6f7115-c05b-4861-8c7d-9a1b5c706a5d>, truy cập ngày 06/4/2020.

⁽⁷⁾ Mai Hà “Chống tin giả: Cuộc chiến không được phép thua”, từ website: <https://thanhnien.vn/thoi-su/chong-tin-gia-cuoc-chien-khong-duoc-phiep-thua-1095613.html>, truy cập ngày 07/4/2020

dùng thấy mình luôn được “update” (cập nhật), newsfeed của mình luôn tràn ngập vấn đề “đáng quan tâm”. Một lần nữa ta thấy hai hành vi lại gặp nhau, vì lợi ích là song trùng nhau cho cả người phát tán và MXH⁽⁸⁾.

Sự cố kết lợi ích này, khiến trận chiến chống tin giả nói chung và các loại fake news liên quan đến đại dịch Covid-19 nói riêng càng trở nên phức tạp và không dễ đẩy lùi. Tuy nhiên, nếu cả hệ thống chính trị và người dân cùng quyết tâm với tinh thần “chống dịch như chống giặc” thì tin giả sẽ dần dần mất đi khả năng truyền nhiễm dịch bệnh thông tin, nhất là khi sức đề kháng của cộng đồng xã hội và người dùng MXH ngày càng gia tăng.

3. Giải pháp phòng, chống căn bệnh truyền nhiễm thông tin (fake news)

Những phân tích ở trên cho thấy hiện tượng tin tức giả mạo nói chung và “căn bệnh truyền nhiễm thông tin” gắn liền với đại dịch Covid-19 thực sự là một vấn nạn. Làm thế nào để nhận biết, phòng tránh và truyền thông có trách nhiệm khi gặp các dạng thông tin như thế, thiết nghĩ cần một hệ thống đồng bộ các giải pháp cả về thể chế cứng (luật pháp) và thể chế mềm (đạo đức, quy tắc ứng xử trên MXH), đặc biệt là việc phát huy vai trò của truyền thông, báo chí chính thống.

3.1. Vận dụng Lý thuyết “viên đạn thần kỳ”, phát huy tính trách nhiệm và tính chuyên nghiệp của đội ngũ báo chí trong phòng, chống tin giả - fake news

Một số nhà nghiên cứu, như Harold Lasswell, luôn khẳng định vai trò cực kỳ

quan trọng của truyền thông nói chung và các phương tiện truyền thông như báo chí, đài phát thanh và sau này là truyền hình nói riêng trong quá trình ứng phó với các xung đột xã hội trong nước và quốc tế, mà nguyên do chủ yếu có khi xuất phát từ các tin tức giả mạo lan truyền trên internet và MXH. Các nhà nghiên cứu đã khái quát và đề xuất những lý thuyết truyền thông về dư luận xã hội, trong đó có Lý thuyết “viên đạn thần kỳ” (magic bullet) hay mô hình “mũi tiêm dưới da” (hypodermic needle)⁽⁹⁾. Tên gọi của lý thuyết cho thấy truyền thông có tác dụng trong việc tạo ra hệ miễn dịch đối với những thông tin sai lệch, đồng thời như một “viên đạn thần kỳ”, không gây sát thương mà vẫn làm cho đối thủ phải khuất phục, tâm phục, khẩu phục.

Lý thuyết này nhấn mạnh vai trò quyết định của truyền thông đối với nhận thức, thái độ và hành vi của cá nhân, từ đó cho rằng có thể sử dụng truyền thông để làm cho khán thính giả miễn dịch với các chiến dịch tuyên truyền của đối phương. Theo lý thuyết “viên đạn thần kỳ”, việc cấm đoán những thông tin sai trái là chưa đủ. Lãnh đạo, quản lý cần đảm bảo truyền thông cung cấp được các thông tin chân thực, chính xác, đầy đủ, liên tục, thường xuyên để đảm bảo người dân miễn dịch với những tin đồn và những luồng thông tin sai trái. Một nguyên lý truyền thông để hình thành và định hướng dư luận xã hội ở đây

⁽⁸⁾ Mai Hà: “Chống tin giả: Cuộc chiến không được phép thua”, từ website: <https://thanhnien.vn/thoi-su/chong-tin-gia-cuoc-chien-khong-duoc-phet-thua-1095613.html>, truy cập ngày 07/4/2020.

Theo GS TS. Lê Ngọc Hùng: “Vận dụng lý thuyết truyền thông và cơ chế hình thành dư luận xã hội”, <http://dangcongson.vn/tu-tuong-van-hoa/van-dung-ly-thuyet-truyen-thong-va-co-che-hinh-thanh-du-luan-xa-hoi-527395.html>, truy cập ngày 06/4/2020.

là “thiện thắng ác”, “chính nghĩa thắng phi nghĩa”, cụ thể là cung cấp thông tin tốt, xác thực lấn át thông tin xấu, sai trái. Tuy nhiên, cần hết sức tránh truyền thông kiểu máy móc, một chiều” dẫn đến sự quá tải, buồn tẻ, nhàm chán, phản tác dụng, “biết rồi, khổ lắm, nói mãi”.

Như vậy, trong công tác tuyên truyền như một giải pháp hữu hiệu nhằm phòng, chống tin tức giả mạo, việc lấy đội ngũ làm công tác báo chí và truyền thông làm đối tượng tác động trọng tâm, có ý nghĩa then chốt. Bởi nếu đội ngũ này có trách nhiệm cao khi đưa tin, hành xử có văn hoá và trách nhiệm với trang viết của mình thì chính họ sẽ lan toả những thông tin chính xác, mang tính đột phá, tạo nên những tác động tích cực, lành mạnh, hiệu quả trong xã hội. Muốn như vậy, hơn lúc nào hết chúng ta cần xây dựng một hệ thống truyền thông khoa học thật mạnh và minh bạch, nhất là mảng báo chí y học và sức khoẻ, để có thể đương đầu với những thông tin sai trái. Rất tiếc đây là một lĩnh vực còn nhiều hạn chế ở Việt Nam. Trên thực tế, một số tin đồn thổi, bịa đặt về Covid-19 thời gian qua đã đi thẳng vào một số trang báo chính thống Việt Nam vì đội ngũ báo chí ít nhiều thiếu kiến thức chuyên ngành và chưa thật sự cẩn trọng trong kiểm chứng thông tin.

Đồng thời, bản thân đội ngũ những người làm báo cần rèn luyện bản lĩnh chính trị, tăng cường ý thức trách nhiệm công dân khi tham gia MXH. Dù trên MXH, họ không mang danh nghĩa cơ quan, toà soạn nhưng góc nhìn của họ vẫn là của một nhà báo; công chúng, người dùng MXH vẫn nhìn họ với tư cách là một nhà báo nên độ lan toả và hậu quả tác

động sẽ cao gấp nhiều lần người khác nếu trên trang cá nhân của họ xuất hiện những thông tin chưa được kiểm chứng cẩn thận hoặc chỉ nói một phần sự thật, dẫn đến cách hiểu mơ hồ trong công chúng. Do vậy, nhận thức và quan điểm chính trị - xã hội của người làm báo, trước hết phải thống nhất với quan điểm của Đảng, Hiến pháp, Pháp luật của Nhà nước. Về điều này, ông Nguyễn Thanh Lâm, Cục trưởng Cục Phát thanh truyền hình và thông tin điện tử, Bộ Thông tin - Truyền thông cũng cho rằng: “Đề có thể “không thua” trong cuộc vật lộn mưu sinh mang tên “làm báo” này, tôi nghĩ sau cùng, quan trọng nhất phải giành lại niềm tin của người đọc. Công bằng mà nói MXH có rất nhiều quan điểm sâu sắc, nhiều người rất giỏi giang, nhiều người “trung cuộc” nắm rất rõ vấn đề. MXH cũng là một đối trọng phản biện lại một số thông tin báo chí đưa không chính xác hoặc thiên lệch, một chiều. Ở đây ta nói đấu tranh không phải là đặt báo chí và MXH vào thế đối đầu ai mất - ai còn, mà đây là cuộc đấu tranh giữa tin giả - tin thật để phục vụ người đọc. Mảnh đất của tin giả luôn có, khó triệt tiêu nhưng phải làm cho nó giảm dần đi, điều này phải song song cả trên MXH và báo chí, vì lợi ích cả hai”⁽¹⁰⁾.

3.2. Về thể chế cứng và vai trò quản lý của Nhà nước trong lĩnh vực truyền thông, báo chí

Trong xã hội hiện đại, quản lý, điều chỉnh hành vi của con người bằng luật pháp là điều tất yếu, khách quan. Để phòng chống “căn bệnh truyền nhiễm thông tin” trên MXH, việc tuyên truyền, phổ biến Luật An ninh mạng nhằm giúp mỗi công dân, người dùng internet hiểu rõ ý nghĩa, giá trị, nội dung,

quyền lợi, nghĩa vụ, trách nhiệm và những hành vi bị cấm liên quan đến văn hóa ứng xử khi tham gia MXH cần tiếp tục đẩy mạnh và thực thi nghiêm cần. Luật An ninh mạng nhằm bảo vệ người dùng hợp pháp trên không gian mạng. Những quy định của Luật không xâm phạm đến quyền con người, không cản trở tự do ngôn luận, không cản trở hoạt động bình thường, đúng luật của cá nhân và các tổ chức... Song những thông tin tuyên truyền, xuyên tạc, giả mạo gây hậu quả nghiêm trọng trên mạng xã hội, blog, web phân động..., trái với quy định luật pháp và thuần phong mỹ tục thì cần nghiêm trị.

Trong cuộc chiến chống đại dịch Covid-19, theo báo cáo của Bộ Công an, đến nay cơ quan chức năng đã xác minh, làm việc với 654 trường hợp đưa tin sai sự thật; xử phạt vi phạm hành chính 146 người. Bộ Công an khuyến cáo người sử dụng internet nâng cao cảnh giác như không truy cập vào những liên kết lạ, không tải và mở về các tập tin không rõ nguồn gốc. Ngoài ra, người dùng cần cài đặt các phần mềm diệt virus có bản quyền và thường xuyên cập nhật cơ sở dữ liệu, bản vá bảo mật cho hệ điều hành và các phần mềm ứng dụng. Trong trường hợp đã mở tệp tin đính kèm, cần ngắt kết nối internet và liên hệ với bộ phận quản trị để khắc phục, xử lý.

Từ góc độ xã hội và pháp luật, Luật sư Đặng Văn Cường (Đoàn Luật sư Thành phố Hà Nội) cho rằng: Việc sử dụng mạng xã hội là quyền của mỗi cá nhân, nhưng người sử dụng mạng xã hội mà tung tin giả, tin sai sự

thật, gây nguy hại cho đất nước, cho xã hội, là vi phạm pháp luật. “Luật An ninh mạng quy định hành vi bị nghiêm cấm như thông tin sai sự thật gây hoang mang trong nhân dân, gây thiệt hại cho hoạt động kinh tế - xã hội, gây khó khăn cho hoạt động của cơ quan nhà nước hoặc người thi hành công vụ, xâm phạm quyền và lợi ích hợp pháp của cơ quan, tổ chức, cá nhân khác, tùy theo mức độ có thể bị phạt hành chính 20 - 30 triệu đồng, thậm chí người phạm tội vu khống có thể bị phạt theo Bộ luật Hình sự phạt tù từ 3 tháng đến 7 năm”⁽¹⁾.

Như vậy, để phòng, chống fake news - căn bệnh truyền nhiễm thông tin trong đại dịch Covid-19, cần tăng cường hơn nữa công tác quản lý nhà nước đối với MXH bằng cách tập trung hoàn thiện, thể chế hóa các văn bản quy phạm pháp luật liên quan. Trước mắt, tập trung triển khai thực hiện có hiệu quả Luật an toàn thông tin mạng và Luật An ninh mạng đã được Quốc hội khóa XIV thông qua tại kỳ họp thứ 5; xây dựng các giải pháp kỹ thuật mang tính chủ động, kịp thời nhằm nâng cao hiệu quả, hiệu lực quản lý nhà nước trên cơ sở các dự báo khoa học về sự phát triển của MXH và phương châm khuyến khích mặt tích cực, hạn chế mặt tiêu cực của MXH. Qua đó, nâng cao nhận thức của cộng đồng và những người tham gia MXH về tinh thần trách nhiệm: thực hiện đúng Luật nghĩa là bảo vệ chính mình, người thân và gia đình, đồng thời, góp phần bảo vệ an ninh mạng quốc gia.

⁽¹⁾ Mai Hà: “Chống tin giả. Cuộc chiến không được phép thua” từ website: <https://thanhnien.vn/doi-su/chong-tin-gia-cuoc-chien-khong-duoc-phép-thua-1095613.html>, truy cập ngày 07/4/2020

⁽¹⁾ Nhật Anh (25/3/2020): “Cảnh giác với thông tin trên mạng xã hội” từ website: http://daibieumhandan.vn/ONA_BDT/NewsPrint.aspx?newsId=433180, truy cập ngày 06/4/2020.

3.3. Về thể chế mềm và vai trò chủ động, tích cực của người tham gia MXH

Hiện nay, Bộ Thông tin và truyền thông đã bước đầu xây dựng Trung tâm quốc gia về giám sát an toàn thông tin trên không gian mạng, có thể “đọc/ lọc” được 100 triệu tin/ngày để phân tích, đánh giá, phân loại. Đồng thời, năm 2028, một số cơ quan quản lý văn hóa - thông tin của các địa phương, như Sở Thông tin và Truyền thông Hà Nội đã ban hành Tài liệu hướng dẫn kỹ năng khai thác thông tin và ứng xử khi tham gia môi trường mạng. Tài liệu nêu rõ, khi tiếp cận, like (thích), share (chia sẻ) thông tin trên mạng, người sử dụng trước hết phải kiểm chứng nội dung từ các nguồn tin có bảo đảm cao, như các trang, cổng thông tin chính thức của các cơ quan Đảng, Nhà nước; các báo điện tử, trang thông tin điện tử tổng hợp, mạng xã hội đã được cấp phép. Đây là một trong những động thái tích cực của các cấp quản lý nhằm nâng cao ý thức, rèn luyện hành vi đạo đức cho cộng đồng, tiến tới xây dựng Bộ quy tắc ứng xử văn hóa trên MXH, làm cơ sở cho việc xác định thái độ, hành vi ứng xử cho các công dân Việt Nam hiện đại trong bối cảnh hội nhập quốc tế và Cánh mạng công nghiệp 4.0.

Bên cạnh đó, thực tế cho thấy bất kì ai, từ các chính trị gia nổi tiếng, các nghệ sĩ, các nhà nghiên cứu cho đến những người dân bình thường, đều có thể là nạn nhân của truyền thông xã hội, của tin giả. Do vậy, việc trang bị các kiến thức, kinh nghiệm và kỹ năng nhận diện fake news, phân biệt được fake news với false news (tin không đúng), bias news (tin thiên vị), unverified news (tin chưa kiểm chứng)... với tư cách là người tiếp

nhận thông tin cần được phổ biến trong cộng đồng để chính từng thành viên cộng đồng cùng góp phần bài trừ, hạn chế tin giả.

Khi đối đầu với fake news - mối nguy cơ được xem như “căn bệnh truyền nhiễm thông tin”, có mức độ lây nhiễm nguy hiểm không khác gì virus corona trong đại dịch Covid-19, mỗi người dùng internet hơn bao giờ hết cần tự rèn luyện để trở thành “độc giả thông minh”, bằng cách đặt ra các câu hỏi phản biện khôn ngoan và tích cực: Thông tin này từ đâu, đăng khi nào? Nếu có nguồn rõ ràng thì nguồn đó là gì, có độ tin cậy đến mức nào? Ai được trích dẫn trong mẩu tin và người đó có thẩm quyền hay tư cách để nói về vấn đề liên quan không? Có gì không hợp lý hay không nhất quán giữa các chi tiết không? Có nên chia sẻ những thông tin này hay không, tác động hay ảnh hưởng tốt/ xấu, lợi/ hại của tin này đối với chính người thân của mình và cộng đồng xã hội là gì??? Cũng có thể dựa vào công thức 5W+1H để kiểm tra thông tin sau khi nghe/đọc/xem bất cứ một thông tin nào, nhằm góp phần tăng tỷ lệ ngày càng cao những người thông hiểu truyền thông và có bản lĩnh khi tham gia MXH.

Từ góc độ giảng dạy và nghiên cứu chuyên ngành Báo chí và truyền thông, tác giả Phan Văn Tú đề xuất bảy câu hỏi cần đặt ra để thẩm định thông tin trên các phương tiện truyền thông đại chúng như sau: (1) Thử tóm tắt các ý chính trong bài và kiểm tra xem tit và lời dẫn có phù hợp với các nội dung chính đó hay không?; (2) Người viết bài đó có có tận tay tận mắt tiếp cận với vụ việc không? Nếu như nghe người khác tường thuật lại, thì lời đó đã qua tai bao nhiêu người? (3) Đánh

giá mức độ đáng tin cậy của các nguồn tin (Nguồn tin độc lập > Nguồn tin có lợi ích riêng tư / Nguồn tin đa chiều > Nguồn tin một chiều / Nguồn tin "tôi biết rõ" > Nguồn tin "tôi tin rằng" / Nguồn tin có thẩm quyền/ có hiểu biết > nguồn tin không được thông tin đầy đủ / Nguồn tin có tên tuổi đáng hoàng > Nguồn tin vô danh); (4) Bài viết có chỗ nào không rõ ràng? (5) Người viết bài có đặt câu chuyện vào đúng bối cảnh của nó không, hay phiến diện? (6) Các câu hỏi chính (ai? ở đâu? Cái gì? Khi nào? Như thế nào? Tại sao?) có được trả lời đầy đủ hay không? (7) Bài viết có công bằng, sòng phẳng với các bên có liên quan không?⁽¹²⁾

Sự tràn lan của tin giả trên MXH thời gian qua đã khiến cho cuộc chiến chống Covid-19 của Việt Nam và các quốc gia trên thế giới càng trở nên khó khăn hơn. Bởi vậy, việc phổ cập kỹ năng đánh giá tin tức - một trong những kỹ năng quan trọng để từng thành viên có thể sống tốt trong thời đại thông tin hiện nay - cho nhiều nhóm xã hội, đặc biệt là giới trẻ (sinh viên - học sinh) cấp bách và cần thiết hơn bao giờ hết.

Kết luận

Cho đến nay, dịch bệnh Covid-19 vẫn đã và đang là mối đe dọa gây nguy hại to lớn về nhiều mặt đối với sự sinh mạng con người và sự phát triển kinh tế - chính trị - xã hội... của Việt Nam và các quốc gia trên thế giới. Kéo theo, là sự bùng phát tin giả (fake news), cũng chính là một "căn bệnh truyền nhiễm thông

tin" nguy hiểm. Có thể xem những hiện tượng này là phép thử đầy cam go, khắc nghiệt đối với khả năng ứng phó, điều hành của chính quyền; thái độ, bản lĩnh của mỗi người dân. Nhưng với những kết quả Việt Nam đạt được trong suốt thời gian qua, tin rằng, khi toàn dân đồng hành "chống dịch như chống giặc", khi "sức đề kháng" tinh thần của mỗi cá nhân - người dùng trên MXH, rộng ra là cả dân tộc khỏe mạnh, triệu con tim chung nhịp đập quyết tâm vượt khó khăn, lan tỏa giá trị nhân văn, bồi đắp tình nhân ái, thì chắc chắn dịch bệnh sẽ bị đẩy lùi trong tương lai không xa.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Luật An ninh mạng 2018.
2. Nhật Anh (25/3/2020): "Cảnh giác với thông tin trên mạng xã hội", từ website: http://daibieunhandan.vn/ONA_BDT/NewsPrint.aspx?newsId=433180, truy cập ngày 06/4/2020.
3. Mai Hà: "Chống tin giả: Cuộc chiến không được phép thua", từ website: <https://thanhnien.vn/thoi-su/chong-tin-gia-cuoc-chien-khong-duoc-phep-thua-1095613.html>, truy cập ngày 07/4/2020.
4. Nguyễn Hà: "Báo chí và chiến dịch truyền thông bản của doanh nghiệp", từ website: <http://baochi.hcmussh.edu.vn/?ArticleId=0fdf7115-c05b-4861-8c7d-9afb5c706a5d>, truy cập ngày 06/4/2020.
5. Hải Minh: "Tin tức giả mạo: đại chiến quy mô chưa từng có", từ website: <https://tuoitre.vn/tin-tuc-gia-mao-dai-chien-quy-mo-chua-tung-co-1285142.htm>, truy cập ngày 07/4/2020.
6. GS.TS. Lê Ngọc Hùng: "Vận dụng lý

⁽¹²⁾ Phan Văn Tú: "Nâng cao năng lực truyền thông cho cộng đồng để hạn chế tác hại của tin tức giả", từ website: <http://baochi.hcmussh.edu.vn/?ArticleId=ad328582-bf1a-4d35-b55a-90c375223f84>, truy cập ngày 06/4/2020.

thuyết truyền thông và cơ chế hình thành dư luận xã hội”, từ website: <http://dangcongsan.vn/tu-tuong-van-hoa/van-dung-ly-thuyet-truyen-thong-va-co-che-hinh-thanh-du-luan-xa-hoi-527395.html>, truy cập ngày 06/4/2020.

7. Phan Văn Tú: “Nâng cao năng lực truyền thông cho cộng đồng để hạn chế tác hại của tin tức giả”, từ website: <http://baochi.hcmussh.edu.vn/?ArticleId=ad328582-bf1a-4d35-b55a-90c375223f84>, truy cập ngày 06/4/2020.

